

אור המזרח

רבעון מוקדש לתורה, לאומה ולמדינה

חברת מיוחדת לכבוד הצייריכל' של הרבעון

גליון המאה

יוצא לאור על ידי המחלקה התורנית שליך הסוכנות היהודית
משח קרונה — ראש המחלקה

הועד לחינוך התורה והיהדות ליד המזרח, הפהמ"ז באמריקה ובקנדה
קרט רופשיולד
נשיא בקנדה

הרב א. ברנשטיין
נשיא בארה"ב

הערך:

הרב ישראל שציפנסקי

הרב פנר שיוגאל
מנהל המועדכה

הרב יהושע שמידמן
סגן-עורך

תשריטבת השמ"א

ניו-יורק

וליישוב בחדא-מחוגא את שלוש המיתותיו של הרב שעוצלן וזו בחוקים מאמר הגמרא בבא-בבא קמא, א"ב:

"אמר רב זבדי: האי יומא קמא דדיש שתא, אי תמים — כלה שתא המימות, אי קריי — כולה שתא קיריא. למאי נפקא-מימת? — לתפלתו של כהן גדול."

מירש רבינו גרשום שם: "לתפלתו של כהן גדול — דאי תמים הווא יומא בידוע שכל השנה מחוממת וצריך לבקש רחמים שתתא גשומת, ואי קריי, צריך לבקש רחמים שאם גשומה תהא שנתה, וכן ברשעים שם: "שתייה מתפלל ביום הכפורים שתהיה שנה זו גשומה ושנתה, ועתה לפי הענין שיראה בראש-השנה יתפלל ביום הכפורים, ובתוספות שם: "לתפלתו של כהן גדול — שיתפלל, שאם חמה לא תהיה חמה יותר מראי, ואם קיריא לא תהיה קיריא יותר מראי, ואם אמנם בתוספות לא נאמר שתמדובר בגשמים, אולם רדאי הדבר שהמונה "קיריא" בתוספות, משמעונו — גשמים, שהרי בכל תפלתו של כ"ג אין זכר למוג איי חם או קר, אלא רק שנתה וגשומה, כלומר — חום וגשם."

דברי רבותינו גדולי הראשונים דל ברור מילול, שבהקשר עם החום והגשם לא היתה תפלתו של כ"ג קבועה ומנוסחת מראש לכל השנים, אלא בכל יום-כפורים היה כ"ג מנסח אותה לפי התנאים התצורך של אותה שנה, בהתאם למוג האירי שהיה ביום הראשון של השנה, שהוא קנה-מידה לשנה כולה.

גם מצאתי ראיתי שלפחות אחד מגדולי האחרונים, הוא הגאון האדיר רבי אריה-ליב מחבר "שאנת אריה", מכוח בזה כנגד שלוש הרעיונות שהוכרחתי שתפלתו של כ"ג על שנה שנתה וגשומה לא היתה קבועה, על הנאמר בגמרא ש"כ"ג היה מתפלל, אם שנתה תהא גשומה, הוא מקשה במלואים לספור "גבורת ארי" על מסכת יומא עמוד 110: "וכי תפלה פסיקא היא" — האם בקשה קבועה היא זו? והא בפ"ט דב"ב אמר ר"ז האי יומא קמא דדיש שתא, אי תמימא — כולה שתא תמימא... למאי נ"מ? — לתפלתו של כהן גדול... כלומר — ואם-כן הרי לפעמים צריך גם לבקש להיפך: אם גשומה תהא שנתה, ותירץ: "רשמא יש לומר דננסח זה דאמרינן בשמעתין היה מתפלל ברוב השנים, ומכל-מקום באיזה מן השנים היה מתפלל בסגנון אחר, לפי מה שראת בראש-השנה".

לפי הנחה זו, כך היא משמעותה של התפלה, שאם תהיה שנה זו שנתה, תהיה גשומה" — שאם התאמת האות של ריש-שתא וכמו ביום ההוא תהיה השנה כולה תמה יותר מתרגיל, שתהיה השנה כולה גם גשומה יותר מזרגיל, וכדברי הרמב"ם בפיהמ"ש שם: "והיה מתפלל שישוה מזג אותה שנה"

(2) וראה עתה גם במהרש"א, יומא שם.

הרב חיים קרלינסקי
ברוקלין נ"י
סקרנשא, אמנות הרבנים וארצות הברית וקנדה"

תפלה קצרה של סן-גודול ביום הכפורים

א. כישוב הנירוסא ברמב"ם שלפנינו

הרמב"ם בחלכות עבודת יום הכפורים פ"ד סוף הלכה א', כתב: "ומתפלל שם כתיבל אחרי שיצא תפלה קצרה, שלא להבטית את העם, שמא יאמרו מה כתיבל, וכך היה מתפלל; ויהי רצון מלפני ה' אלוקינו, שאם תהיה שנה זו שנתה תהיה גשומה, ולא יסור שבט מבית יהודה, ולא יהיו עמך בית ישראל צריכים לפרנסה, ואל תיכנס לפניך תפלת עובדי דרכים, וכן כתב הרמב"ם גם בפירוש המשניות שלו, בשינוי לשון קצת.

והנה על גוסת הנקשה, שאם תהיה שנה זו שנתה, תהיה גשומה שכתב הרמב"ם, תמה בשלוש ידידי עורך "הדרום", הרב הגאון דח"י שעוצלן שליט"א, בנחירת מ' מתודש תשרי תשל"ה, עמוד 8, וכן הם דבריו:

"א. היכן מצוינו תפלה כזו — שהמתפלל יאמר, שאם תהיה כזאת (שנתה) רגע הנשגב כשהוא יוצא מבית מדרש הקדושים? ב. זמן החום ידוע שהוא בקיץ ותקופת הגשם היא בחורף, והגשם בואו הקיץ הוא סימן קללה, והנה הכ"ג שמתפלל תפלה זו העומד בסוף הקיץ, על כרחו כוונתו כך היא: אם עתידה השנה הבאה, זאת לאמר, הקיץ הובא להיות חם יותר מדי, אני מתפלל שיהיה החורף הבא המידי, גשומה, והנה מופיעה השאלה, שיותר נכון היה צריך לומר: יהי רצון שתהיה השנה גשומה אם תהיה שנתה, שתרי זמן הגשמים קודם לזמן החום, ובה תהיה הרפואה קודם למכה? ג. ועוד קשה, מדוע בכלל יוצר דבר כזה? — אם תהיה שנתה, הלא אל יפתת אדם פיו לשון ר?"

בעקבות המיחות אלו, יש לכאורה להוסיף המיחה פשוטה ומוחצת, והיא: למה לו לכ"ג לתלות תפלתו ב"אם"? במקום לבקש, שאם תהיה שנה זו שנתה, תהיה גשומה, היה לו לבקש: שבשנה זו יהיו החום והגשם במידה שווה, דהיינו — לא שנתה יותר מדי ולא גשומה יותר מדי אלא כפי הצורך; ובאמר באמת בירושלמי יומא פ"ה ה"ב שהיה מתפלל, שתהא השנה... גשומה ושנתה תשלילה."

ונראה לי בעזרת השיטה, להעמיד את דברי הרמב"ם על אמינותם

(1) ראה מהרש"א כיומא שם, שפירש כן את קושיות הגמרא: "שנתה ספליחא דהיינו ליה לתתיל שתהא שנה זו כדרכה."

תפלה כ"ג, שאם תהיה שנה זו גשומה, תהיה שחונה, תאמננו יש בתפלתו זו משום בקשה להפסקת הגשמים? — לא מינה ולא מקצתה! אין בתפלה זו אפילו רמז כל שהיא לבקשה שיפסקו הגשמים, ובתוך-גדול תפלה אך ורק שהשנה תהיה גם שחונה, כדי שמידת הגשמים תשתווה עם מידת החום, ושוב לא יגרמו הגשמים פורעניות וטוהת לבני-אדם. ואם כן הדבר, איזה ענין ושייכות יש לתפילה זו עם הדין שאין מתפללים על רוב הסוכה — אתמה!

ג. הגירסא ברמב"ם דפוס ראשון וביאוריה

מחמת שלוש תמיהותיו על הגירסא ברמב"ם שלפנינו: "שאל תהיה שנה זו שחונה — תהיה גשומה", מעידף הגדולף שעוועל את הגירסא שמצא ברמב"ם דפוס ראשון, והיא: שאם היתה שנה זו שחונה — תהיה גשומה" וכן היא גם בפייה"ש לדמב"ם בתיגומז של הרב קסאח. ואת משמעותה של התפלה בנוסח זה, מבאר הרב שעוועל: "אם היתה שנה זו, היינו הקיץ שבשנת העברה, שתובה, רצונו לומר: אם הקיץ שעבר היה חם יותר מראי חו' הדורש את הארץ תמיד מראשית השנה ועד אחרית השנה, יודע שמפני החום הגדול הסכנה צפויה שהנחלים והמעיינות ייבשו, או הכ"ג מתפלל על הצורך לירידת הגשם יותר מן הרגיל בחודף הבא, ובת כבר אין פנייתו פה לשטן, שהרי מה שהיה היה".

במח"ב ידידי הרב שעוועל, ביאורו לגירסא, שאם היתה... תמיהה ביותר, ואינו עומד בפני הביקורת, הגע עצמך, עומד לו כ"ג ביה"כ שהוא היום העשירי בשנת החדשה וזאתה תפלה, שאם היתה נשנה זו שחונה — תהיה גשומה", וכונתו היא לא לשנה זו בה היא עומד ועלית הוא מבקש דחמים, אלא רק לקיץ של השנה הקודמת שכבר עברה חלפה, אתמה!

גם מע"ב האדמו"ר מליובוויץ, תנאן רבי מנחם מנדל שניאורסאהן שליט"א, ב"הדרום" חוברת מ"א, גיסן תשליה עמודים 5-6, שדא גרגא בביאורו של הרב שעוועל, שהתלים, שאם היתה שנה זו... ברמב"ם דפוס ראשון, המונה היא — שאם היתה שחונה בקיץ של השנה שעברה, אך לא מטעמא דדין, אלא שאם כן הדבר, אין מקום תיבות אלו בנוסח התפלה, כי אם בהצעת הברכים שלפני" (שאם הייתה כן — אוי מתפלל כן), שונה חלק תפלה זו משאר התפלה — שלא ה' אומרה כי אם כשהקיץ שלפניו היה שחון, ועוד ועיקר: תוכן התפלה מפורש בפפ"מ בכדי שיהי' תאורי שווח במגו זיכריאו גופות בני-אדם... ומבין שאא"פ שווח במגו זכ"י כ"א כשחונה וגשומה הם בבת-אחת, ולא בהפסק כמה חודשים".

ביאור דבריו של מע"ב האדמו"ר מליובוויץ שליט"א, הוא: שאם משמעות התפלה, "שאם היתה שנה זו שחונה — תהיה גשומה" היא לקיץ שעבר, הרי ששוב אין מקום להתלים, "שאם היתה שנה זו שחונה" בנוסח התפלה עצמה ואינו אלא כתנאי לתפלה זו, כלומר, במקרה שהקיץ שעבר היה שחון, מתפלל

— כדי שמידת הגשמים תהיה בהשוואה עם מידת החום, ואכן, הוא הדין להיפך, שאם ריש"שחא יהיה קריר זהו אות שבימי החודף ירדו גשמים יותר מדי, היה מתפלל כ"ג: שאם תהיה שנה זו גשומה, תהיה שחונה.

מעתה, שוב אין מקום לתמיהותיו הראשונה והשלישית של הרב שעוועל. מכיון שכבר גדול מתפלל לא על דבר-דע שעדיין אינו לפנינו כלל וכלל ורק הושיין שהוא עלול להיות ולהיפך, אלא על החום הגדול שכבר נתן אחרתיו והוא לפנינו ובכשר לא טובות לעונת הגשמים, ושפיר התפלל כ"ג, שאם באמת היתה השנה שחונה בימי החודף, שתהיה גם גשומה יותר מתרגיל, כדי להחליש את השפעתו של החום הגדול, ואם השנה השחונה כבר לפנינו בשעת תפלתו של כ"ג, מה שייך בזה "אל יפחת אדם פיו לשטן", וכמו כן אין שוב מקום לתמיהתו השנייה של הרב שעוועל, שהרי כונתו של כ"ג בתפלתו "שאם השנה הזו תהיה שחונה" אינה על חום הקיץ שלאחר החודף הבא כפי שהבין הרב שעוועל, אלא רק על החום הגדול שכבר התחיל ביום הראשון של השנה החדשה והושיין שמא ישרוד החום הגדול גם בתקופת הגשמים, ושפיר מקדים כ"ג בתפלתו, "שחונה" שכבר ישנה לפנינו, לגשומה" שצריכה להתחיל רק עם התחלת עונת הגשמים.

ב. ההגדרה של "אין מתפללים על רוב הסוכה"

והנה ב"הדרום" חוברת מ"ב, תשרי תשל"ו, עמוד 22 הערה 5, קרא הרב שעוועל תגר על התנהגות שתפלת כ"ג, שאם תהיה שנה זו שחונה, תהיה גשומה" אין נוסחה קבוע, ולפעמים היה לו להפך את הסדר ולהתפלל: שאם תהיה שנה זו גשומה, תהיה שחונה, ואף הקשה על זה מצד הולכה, שאין מתפללים על רוב טובה".

קראתי דבריו ותמה תמה אקרא, מקור דין זה הוא הנאמר במשנה הענית "יט, א': "על כל צרה שלא תבוא על הצבור מתריעין עליהן חזן מרוב גשמים", ושם בגמרא כ"ב, ב': "מאי טעמא? לפי שאין מתפללים על רוב הטובה", ומפורש שם ברש"י וברע"ב, שמשמעות דין זה הוא רק אם כבר ירדו הגשמים אלא שהם מרובים, ויתידה מזו כתב הב"ח כמור אריה תקע"ז, מרצין אם כבר בנוסח תפלה... שיכבשו רחמין את כעסך... ותבנס להם לפני משורת הדין... יהי רצון שיהא ירווח בעולם תכור רחמין — דאין זה תפלה שתפסק רוב הטובה, אלא שיפך כעסו ויזכור רחמיו ושיהא רווח בעולם", אבל היכן נאמר, שאסור להקדים "רפואה למכה" ולהתפלל קודם שירדו הגשמים, שלא ירדו במידה מרובה מהצורך?

יתר על כן, ומעיקרא דדינא פירכא, כל עיקר הדין שאין מתפללים על רוב טובה, משמעותו שאסור להתפלל על הפסקת רוב טובה שגשמיים עלינו הבורא יתברך שמו, כי יש בזה משום וילתוא כלטי שמיא, אבל אם

לציין גורדין, בפועל — "יצא" כמו בירושלמי הניל; אם יצאה עלינו גלות ביום הזה, וכן אם יצאה הגויה מאת אלקימי בתפלת אלה אורכה" במוסף של יחזקאל, אך לא מצינו באף מקום שישתמשו במונח "הייתה" לציין גויה או גורדין לפני הביצוע. ואכן, זהו שימוש במונח שאין הלשון סובלתו.

המונח "הייתה" או "היתה" כא תמיד לפני מאורע או פעולה, ומשמש לציין שדבר כבר היה ונעשה ושיין מעתה להעבר, ולפי זה אין אפשר להגדיר ביום המפורים שהוא יום העשירי בשנה, שחשנה הזאת כבר היינו שחונגה, על סמך גורדין שיצא באותו יום — שעצירה השנה להיות שחונגה, אמת! מעתה גם ברור, שלא יתכן בהחלט שתפלתו של כ"ג ביה"כ, שאם הייתה שנה זו שחונגה — תהא גשומה, יסודתה בגורדין על שנה שחונגה שנתה בו ביום, ואפילו מספר ימים לפניו.

גם לא ניתן להעמיד את הגירסא, שאם הייתה שנה זו שחונגה — תהא גשומה, במקרה שיומא קמא דריש שתהא היה חמים וסימן הדבר ש"כלה שתהא חמימא, ומכיון שביום הראשון של השנה כבר הייתה השנה שחונגה, תפלה כ"ג ביה"כ, שאם הייתה שנה זו שחונגה — תהא גשומה, שאם כן משמעות תפלתו של כ"ג הדרא לדוכתה קושייתו של מע"כ האדמו"ר מליובוויץ שליט"א שתבאתי לעיל על ביאורו של הרב שעועל — שאין מקום לתבנות אלו ("שאם הייתה שנה זו שחונגה") בנוסח התפלה, כי אם בהצעת הדברים שלפניו, שהרי תיבות אלו אינן אלא תנאי וסיבה לתפלתו של כ"ג שחונגה והינה גם גשומה.

ד. תפלתו של כ"ג בנוסחאות שונות

בהסימנים הקודמים הוכחתי לדעת, שהגירסא, שאט היתה שנה זו שחונגה ברמב"ם שלפנינו עולה יפה בנוסח תפלתו של כ"ג ביה"כ, וכי הגירסא, שאם הזנה שנה זו שחונגה ברמב"ם דמוס ראשון אינה עולה יפה בנוסח התפלה של כ"ג, שכן שתי התיבות, שאם הייתה" אין להן שום ביאור והסבר, כהתחלה של התפלה על שנה גשומה ולא יתכן שהן חלק מתפלתו של כ"ג.

אבל האומנם הגירסא, שאם הייתה" ברמב"ם דמוס ראשון משוכשת היא, וגם רבינו אהרן הכהן מלוגיל שהיה מגדולי הראשונים לא הרגיש כמו כן אפשר לציין גור דין בפועל, גור, כמו בפנים, ארזי הלבוני בקצות לחשה כאב; "בפול הגורל על רכב שמעון פשט צוארו וכה כגורה גזירה".

(4) גם בספר, עץ חיים — הלכות פסקים ומנהגים — לרבינו יעקב חזן מלונדון, הלכות משח ועבדות ביה"מ (פרק ג' עמוד ש"כ) נאמר כמו בדיבת הרמב"ם שלפניו: "שאם הייתה שנה זו שחונגה — תהא גשומה, והתברר חי בסאה הראשונה לאף השני, הספר דמס — ירושלים תשכ"ו.

כ"ג, שהשנה בה הוא עומד תהיה גם גשומה, ולפי זה גם שנה חלק תפלה זו משאר התפלה ולא היה אומרה אלא רק אם הקיץ שעבר היה שחון, ואין היא נכללת בתפלתו של כ"ג בבקשה קבועה, ועוד, לדברי הרמב"ם בפיה"מ, מתפלה על שנה שחונגה וגשומה היא, בכדי שיהיה האויר שווה במנוגו, ולפי זה לא יתכן שהתפלה מכוונת לימי הקיץ שעברו ולימי הגשמים שיבואו, אלא אך ורק לתקופת הגשמים עצמה, שאם מוג האויר שלה יהיה שחון, שירדו גשמים יותר מדרגיל, כדי להשוות את מוג האויר, ואכן, פירוכותיו של האדמו"ר מליובוויץ שליט"א על ביאורו של הרב שעועל במשמעות התפלה, שאם הייתה שנה זו שחונגה, אין עליהן תשובה, ראויים הדברים למי שאמרה, ולדברי פ"חכס חז"ל.

יחד עם פרוכותיו של מע"כ האדמו"ר מליובוויץ שליט"א על ביאורו של הרב שעועל לגירסא, שאם הייתה" שברמב"ם דמוס ראשון, כתב הוא שם לבאר את הגירסא באופן אחר, וכן הם דבריו: "החל, הייתה" שברמב"ם הוא ע"פ הגירסא בירושלמי על אתר (יומא פ"ה ה"ב); ואם יצאת עלינו גלות כפי חסרון כ"ל, והמידוש כמפורשים שם, שיצא גורדין מלפניו שהיא שחונגה — תהא גשומה".

פירוש לפירושו, שמשמעות התפלה, שאם הייתה שנה זו שחונגה — תהא גשומה, היא: שאם יצא היום גורדין שהשנה תהיה שחונגה, שתהיה גם גשומה, כדוגמת הנקשה בתפלתו של כ"ג שמוכחא בירושלמי, שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה או בשנה הזאת — תהא גלונונו למקום הורה, שמשמעות, ואם יצאה עלינו גלות . . . — גור דין, חזו באמת בהתאם להורה, שמתעמת ראש-השנה פ"א י"ב, ובשינוי לשון גם בגמרא ר"ה ט"ז, א': "הכל נידון בראש-השנה, וגור דינו נתתם ביה"כ".

במחילת מע"כ האדמו"ר מליובוויץ שליט"א, לעיני גם ביאורו זה אינו עולה יפה, אם כדבריו שכוונת כ"ג בתפלתו, היא: במקרה שהיה גורדין שהשנה היא שחונגה — תהא גשומה, הינה לו לכ"ג להתחיל תפלתו; יהיה רצון השנה זו תהיה לא שחונגה ולא גשומה, כלומר — מוג אויר שווה וכפי הצורך, ולהמשיך, ואם הייתה (בגור דינה) שנה זו שחונגה, — תהא גשומה, וכמו שהיה מתפלל לדברי הירושלמי על גלות: "יהי רצון . . . שלא תצא עלינו גלות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות ביום הזה . . . תהא גלונונו למקום הורה, וכן שם בתפלה כ"ג על חסרונו.

נאת ועוד, לציין גור דין שרק נהרץ ועוד לא בוצע, משתמשים בדרך-כלל במונח "נתחם", וכנאמר ביוספוטא ראש-השנה שהבאתי לעיל: "הכל נידון בראש השנה, וגור דינו נתחם ביה"כ", וכן בגמרא סנהדרין ק"ח א': "לא נתחם גורדין של דור המבול, עד שפשו ידחם כולו, ועוד". גם ניתן (3) לא נתחם גורדין על אבותיו בחדרי, אלא על לשון וע"פ, עוכ"ז פ"ו א',

בשיבושה וכתבה בספרו "ארוחת חיים" סדר עבודת כ"ג ביה"כ: "וכך היה מתפלל, יחי רצון... שאם היתה שנה זו שחונה היתה גשומה? זאת ועוד, הרב אלעזר הורביץ מביא ב"התדרום" חוברת מ"ב, עמוד 20, פקטימיליה מקצוע מהלכות יורה"ד לרמב"ם שנמצא בגניית קהיר, וגם שם נאמר: "שאם היתה שנה זו שחונה".

היות ואפשרות כזאת לא נתקבלה על דעת, אחזתי בקצה השני של החבל ושאלתי את עצמי: האומנם הרמב"ם בפיהמ"ש ובהלכותיו מוסר לנו את גוסס תפלתו של כ"ג ביה"כ, או אולי התכוון רק לציין בדרך-כלל וכדוגמה את צרכי העם אותם הוכיח כ"ג בתפלתו. ספק זה שוב לא הורפה ממני, ואמרת: אשנה פרק זה, כי מקום הניחו לי רבותינו הגדולים להתגבר בו, למדתי בעיני את כל מאמרי חכמינו ד"ל בשייכות עם תפלתו הקצרה של כ"ג, והנה מה שהעליתי במצודתי בעזרת השי"ת.

במסכת יומא פרק ה' משנה א', נאמר: "ומתפלל תפלה קצרה בבית החיצון, ולא היה מאריך בתפלתו שלא להביעית את ישראל". ושם בגמרא כ"ג, ב: "מאי מצלי? — רבא... ולבין... תרוויחו משמיה דרב אמרי: יהי רצון... שתגא שנה זו גשומה ושחונה. שחונה מעליהתא היא? אלא אימא, אם שחונה הוה גשומה, רב אחא בריה דרבא, מסיים בה משמיה דרב יתודה: לא יעדי עבדי שולמן מדבית יתודה, ולא יהי עמך ישראל צריכים לפרנס זה מזה, ולא תכנס לפניך תפלת עובדי דרביים".

מאמר זה מובא גם בגמרא העניח כ"ה, ב' בשינוי סדר ולשון: "מאי מצלי? — רבין... ורבא... דאמרי תרוויחו משמיה דרב יתודה: יהי רצון... שהוא השנה הזו גשומה ושחונה. שחונה מעליהתא היא? אדרבה גריעותא היא? — אלא אם שחונה תהא גשומה ושלולא, ואל יכנס לפניך תפלת עובדי דרביים. רב אחא בריה דרבא מסיים משמיה דרב יתודה: לא יעדי עבדי שולמן מדבית יתודה, ואל יהי עמך ישראל צריכים לתפרנס זה מזה ולא לעם אחרי".

גם דברי הרמב"ם בזה זהים עם מאמר הגמרא בימא התענית, וד"ל בהלכות עבודת יורה"ד פ"ד סוף ה"א: "וכך היה מתפלל: יהי רצון... שאם היתה (גירסא אחרת): "שאם היתה" שנה זו שחונה היתה גשומה, ולא יסור שבט מביט יהודה, ולא יהיו עמך בית ישראל צריכים לפרנסה, ואל תכנס לפניך תפלת עובדי דרביים". גם בפירוש המשניות שלו, יומא מ"ה מ"א, הוא כותב כן, אלא שראשית דבריו הם: "ולשון תפלה קצרה כו". ואכן אין ספק בדבר שהאקוור לדברי הרמב"ם, הוא מאמר הגמרא.

הנה רבים וכן גדולים רואים במאמר הגמרא תגל, את גוסס התפלה כמש כמו שיצאה מפיו של כ"ג ביה"כ. ודאי שאף היתה דעתו של הגאון האריך בעל "שאנת אריה", שמקשה בספרו "גבורת" אריה למסכת יומא: איך אמר כ"ג בתפלתו, אם שחונה? וכן, לא יעדי עבדי שולמן מדבית יתודה.

שנתו לשון ארמית, ורב יתודה בעצמו שתוא בעל המאמר, אמר בסופו ל"ג, א', "לעולם אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמית? ודמה שם שלישיב קושייתו ברוחך גדול".

אמנם בסימן א' הבאתי דברי השאנת אריה שבחוקשך לשנת שחונה וגשומה לא היה גוסס קבוע לכ"ג, אלא לפעמים התפלל, אם שחונה תהא גשומה" ולפעמים להיפך, אם גשומה תהא שחונה. אולם מקשייתו איך התפלל בלשון ארמית, בדרך שדעתו היא — שבחוקשך לשאר התפלות, מובא במאמר הגמרא גוסס התפלה ממש, גם מתעוררו של כבוד האמר"ד מליובאוויץ, הגאון רבי מנחם מנדל שניאורסאהן שליט"א על הגירסא, שאם היתה שהבאתי לעיל בסימן ב', וכן מתעוררתי של הרב האגון רח"ד שעוצע שליט"א שם, ברוב שדעתם כן.

לפי עניות דעתי — במחילת כבוד תורתם של הסוברים כן — נראה לי שדבר זה לא ניתן להאמר כלל ואציע בזה מספר נימוקים ותוספות:
א. מהשקלא ומריא בגמרא בלשון התפלה על שנה שחונה וגשומה, בדרך המאמר ולא בסופו, וכן מזה שארבע הבקשות שבתפלה — בפרט להגירסא במסכת תענית שכולן מפיו רבי יתודה נאמרו — מוכחים בשני מאמרים נפרדים, ואם השני מוסר רב אחא ולא רבא ורבינ, יש לתנוח בודאות שלא בגוסס תפלה הדברים אמורים.

ב. בשנה המסכתות אין סדר התפלות ארדי, בגמרא יומא מקומה של הבקשה "ולא תכנס לפניך תפלת עובדי דרביים" בסוף כל הבקשות, ולא כמו בגמרא תענית שהיא באה אחרי הבקשה, אם שחונה תהא גשומה, שהיון גוון שמקומה שם, ואכן, הגאון בעל "שאנת אריה" כבר הציג בזה חלקה שם במסכת יומא: הא תפלת עובדי דרביים היא שלא ירדו גשמים, ואם-כן תפלתו של כ"ג, שלא תכנס לפניך תפלת עובדי דרביים, צריכה לבוא היכף אחרי התפלה, אם שחונה — תהא גשומה" ומדוע הפסיק ביניתו? ודאי שגם זה מעדי שאין במאמר הגמרא משום גוסס תפלה.

ג. בפירושו של רבינו חננאל ביומא שם, אנו למדים שבמסכת יומא

(5) אחרי שכתבתי את המתקן כולו, מצאתי במאמרי בפירושו למסכת יומא, (ויל): "ופירש בגמרא גוסס התפלה כן: יהי רצון שאם היתה שנה זו שחונה...". והי שליף דעתו, תאמר בגמרא זהו גוסס תפלתו של כ"ג ולא רק תוכן תפלתו, כגם, יתכן שכתבו גוסס כיון המאיר לא לגוסס תפלתו של כ"ג אלא רק לאופן סידור בקשות התפלה, שכן בראשונה דברי המאיר נוגעים את השערה, שחזתי מאד בעת שגיליתי שבהקפה ראשונה דברי המאיר נוגעים את השערה, שחזתי מאד בעת שגיליתי את דעתו כזה, שכן נכחי לפחות לבר-עלומא מנדלי הראשונים, תאם שערט אני חוחת רגלי, אבל מכיון שתוכן שאין הוא סותר את דברי, וגם עד כמה שידועותי מגיעות הוא היחיד בין המפרשים הראשונים שבציין את מאמר הגמרא בחיבה, גוסס", במחילת כבודו — משנתי לא זה במקומה.

מתלמוד בבלי שהיתה לפניו, נאמר בתפלתו של כ"ג רק שתי בקשות ולא ארבע כמו במסכת יומא שלפנינו, ואת שתי הבקשות האחרות עם עוד בקשה נוספת היא מביא בשם הירושלמי. וכה הם דבריו: "לומתפלל תפלה קצרה כ"ו, מאי היא? — יהי רצון... שאם החיה זו השנה שחונגה — תהיה גשומה, ואל תבנס לפניך תפלת עובדי דרכים שמבקשים שיפסקו גשמים, ירושלתו; ולא יבביתו עמך ישראל שררה זה על זה, ולא יעדי עבדי שולטן מדינת יהודה, ולא יהו עמך ישראל צדיקים להתפרנס זה מזה, לפי זה, לא מחקבל על הדעת שבנוסח תפלה הדברים אמורים".

ר. למסקנת הגמרא בבבאי-בבא קמ"ה, ב' שתפלתו של כ"ג בשייכות לשנה שחונגה וגשומה מותנית במגז האויר של ריש-שחא וכמו שהבאנו לעיל בסמן א', איך ניתן לקבוע את נוסח הבקשה, אם שחונגה — והיא גשומה, ויהי ישגן שנים שהן גשומות בחתילתן וזו היה צריך כ"ג להפוך את הסדר ולהתפלל ביה"כ, אם גשומה תהא שחונגה? יתר על כן, אם בריש-שחא היה מגז האויר לא קר ולא חם, שוב אין מקום בכלל לבקשה בנוסח זה, ואיך זה קבועה בתפלתו של כ"ג?

ה. זאת ועוד, בירושלמי יומא פ"ה ה"ב, מובא מאמר בשייכות לתפלתו של כ"ג ביה"כ אבל בתוספות רבות, וכה נאמר שם: "וכן היתה תפלתו של כהן גדול... יהי רצון... שלא תצא עלינו גלות לא בינים הזה ולא בשנה הזאת, ואם יצאה עלינו גלות... תהא גלותנו למקום חוריה, יהי רצון... שלא יצא עלינו חסרון... ואם יצא... יתא חסרונו בחסרון של מצוה, יהי רצון... שתהא השנה הזאת שנת זול, שנת שובע, שנת משא ומתן, שנה גשומה ושחונה וסלולא, ושלא יצטרכו עמך ישראל אלו לאלו, ואל תפנה לתפלת יוצאי דרכים, רבנו דקסרין אומרין: ועל עמך ישראל שלא יבבו שררה זו על גב זו, ועל אנשי השרון היה אומר: יהי רצון... שלא יעשו בתיהן קביריון".

גם בפסיקתא דרב כהנא פרק כ"ז (דף קע"א במהדורת ש. באבער) מובא מאמר זה אבל בהשמות שתי הבקשות הראשונות שבירושלמי — על גלות וחסרון — והבקשה על עוברי-דרכים, וגם בשינויים לשוניים בשאר הבקשות, וז"ל: "לכיצד היתה תפלתו של כ"ג... יהי רצון... שתהא השנה הזאת גשומה שחונה סלולה, שנת זול, שנת שובע, שנת ברכה, שנת משא ומתן, שנה שלא יצטרכו עמך ישראל זה לזה, שנה שלא יבביתו עמך ישראל שררה אלו על אלו, ורבנו אמרו: על אחינו שבשרון שלא יעשו בתיהם

6 אמנם במסכת הענין מביא רבינו תנאל בפירושו רק את ארבע הבקשות כמו שנת בגמרא שם, בבלי לציין שאחוזת מות מקורן בירושלמי, אבל אין זה משנה את העובדא, שבגמרא יומא שהיתה לפנינו נזכרו רק שתי בקשות, גם העובדא שבינאם היא מביא המש בבקשות ובהענין רק ארבע, מעידה שאין צורך משום נוסח התפלה.

קביריתם, ורבנו דקסרין אמרו: על אחינו שבקסרין שלא יבביתו שררה אלו על אלו, וכן הגירסא בשינויים לשוניים בתנאומא פרשה ארזי-מת סעיף ג' (במהדורת ש. באבער, סעיף ד') ובויקרא רבה כ', ד' בתוספת הבקשה על עובדי דרכים, כמו בירושלמי ובבלי.

שינוי הגירסאות וההבדל במספר הבקשות שבין הירושלמי לתבלי הם בהיקף כזה, שלא מתקבל כלל על הדעת שבנוסח התפלה עצמה הדברים אמורים, שאם כן הדבר, איך זה מתעלם מבלי משתי התפלות על "גלות" ו"חסרון", הירושלמי מהבקשה "לא יסור שבט מיהודה", ופסיקתא דרב כהנא מהבקשה על עוברי-דרכים, שהם עניינים חיוניים לקיום עם ישראל על אדמתו?

גם מהנאמר בתוך מאמר התפלה: "רבנו דקסרין אומרין, או אמרין, ורבנו אמרו" לפני הבקשות, יש משום הוכחה גמורה שלא נוסח תפלה לפנינו.

ו. בכל המאמרים שצטטתי לא נאמר כדברי תרמב"ם: "שאם תהיה (שאם חיתה) שנה זו שחונה, תהא גשומה", ואם מאמרים אלה מצטטים את נוסח התפלה של כהן גדול, מדוע שינה תרמב"ם מנוסח התבלי: "אם שחונה תהא גשומה" ושם בפיו של כ"ג נוסח דברים שלא נזכרים בדברי תרמב"ם וז"ל: "זאת ועוד, אם בגמרא נאמרה התפלה, לא יעדי עבדי שולטן מדינת יהודה" בארמייתא, איך זה שינה תרמב"ם וכתבה כ"ד החוקה" בלשון הקודש: "ולא יסור שבט מדינת יהודה"?

ה. לא היח נוסח קבוע לתפלתו של כ"ג

לאור כל הדיוקים שמניתי והעובדות מסקנת הגמרא שלדברי רבי זכיר שמוג האויר בריש-שחא הוא סימן לחשנה כולה, ויש נפקא-מינה לתפלתו של כ"ג לענין שחונה וגשומה וכפירוש רבינו גרשום ורשב"ם שם, שבקשה זו לא היתה מנוסחת לכל השנים — אני מרשה לעצמי לתציע חשערה זו:

כל המאמרים לפי גירסאותיהם שמובאים בירושלמי, בבלי ומדרשים בקשר לתפלתו של כ"ג, הוא הדין ברמב"ם, לא את נוסח תפלתו של כ"ג ביה"כ בא להשמיענו, אלא אך ורק למסור לנו את תוכן הדברים עליהם

7) מעיין לציין, שרבינו במי בפאורו על חזרה פ' אחרימות (פ"ד ב' עמוד תפיד במהדורת הרב שעועל) מביא תפלתו של כ"ג קרוב למיטת פסיקתא וריבנא ולא נאמר בבלי ובירושלמי, וז"ל: "... מתוך אותה אכן שנתה היה כהן גדול מתפלל על ישראל מסופק מניחותיה, אומר: יהי רצון... שתהא שנה זו הבאה עלינו, גשומה וסלולה ושחונה, שנת שובע, שנת ברכה, שנת משא ומתן, שנה שלא יצטרכו עמך ישראל לפרנסת זה לזה ולא לעם אחר, ושלא יבביתו שררה זה על זה".

התפלל כ"ג ביה"כ. והיות שהתפלל תפלה קצרה, שלא להביע את ישראל, הדין נותן שבתפלתו נכללו רק דברים הכרחיים וחיוניים ביותר לקיום העם בארצו, ולכן שואלת הגמרא: "מאי מצלי"י? — מה היו טיבם ומהותם של צרכי העם והארץ אותם כלל כ"ג בתפלתו זו?"

ודבר זה שפוטת השאלה — "מאי מצלי"י? אינה על גוסס התפלה אלא על טיב ותוכן התפלה, יש לו את בגמרא ברכות ז' א'. על מאמרו של רבי יוחנן, "שהקדוש-ברוך-הוא מתפלל", שואלת הגמרא: "מאי מצלי"י? ... אמר רב: יהי רצון מלפני שיכבשו רחמי את בעטי ויגולו רחמי על מדותי ואחנה עם בני במדת הרחמים ואכנס להם לפנים משורת הדין".

לפי פשוטת הגמרא יש לפרש את השאלה "מאי מצלי"י בתפלתו של הקב"ה שהכוונה היא רק על מהות ותוכן התפלה, כלומר — מהו הדבר שמדאיג את הקב"ה עד שהוא מתפלל על כך, ובתהלת לא על גוסס התפלה, כי אינה ילוד אשה יעזי ויהיז לשאול ולהביע דעתו — מהו גוסס תפלתו של בורא עולם, והוא הדין ששאלת הגמרא "מאי מצלי"י בתפלתו של כ"ג, אינה על גוסס התפלה אלא רק על מהותה, כלומר — על איזה דברים התפלל.

אמרו רבא ורבין בשם רב ולגיסא אחרת בשם רב יהודה, שאחד הדברים אתם כלל כ"ג בתפלתו היה בהקשר עם מוץ האויר, שהוא הדבר החיוני ביותר לא רק לבריאות האדם אלא גם ליבול השרה — אם שחונה תהא גשומה, וכמסברת הרמב"ם שלפנינו: "שאם היה שנה זו שחונה — תהיה גשומה", ומכיון שלא גוסס תפלה נאמר כאן, אלא שכי"ג התפלל על חום וקור, ברור שאם לפי האות ברישיתא תהיה השנה גשומה, התפלל באמת להיפך — שאם תהיה שנה זו גשומה — תהיה שחונה, כן מתקבל על הדעת שאם רישיתא היה לא חמים ולא קריר, התפלל כ"ג בסתם — "שתהא שנה זו גשומה ושחונה וטלולה" כנאמר בירושלמי ובמדרשים, אלא שהבבלי נקט לשון ששייך ברוב השנים, שהן שחונות בארץ ישראל, ולגיסא הגמרא בתענית כ"ה, ב', אמרו רבא ורבין שכי"ג התפלל תפלה שנית בשייכות עם מוץ האויר, והיא: "ולא תכנס לפניך תפלת עוברי דרכים" — שמתפללים שיפסקו הגשמים, למרות שלעם כולו יש צורך חיוני בהם.

הוסיף רב אחא עוד שני דברים שנכללו בתפלתו של כ"ג, מאחד שהם חשובים מאד לקיומו של עם ישראל בארצו, הם: "לא יעזי עבדי שולטן מדבית יהודה", ואל יהו עמר ישראל צדיקים להתפרנס זה מזה ולא לעם אחר", ומאחר שלא גוסס התפלות בתפלתו של כ"ג נאמרו כאן, אלא רק תוכן התפלות שכתפלתו, שוב אין ספק בדבר שכי"ג התפלל את תפלתו לא בלשון ארמית אלא בלשון הקודש, והתפלל "לא יסור שקם מיהודה" כמו שהיא בגיד החזקה, להרמבים, ועלתה ארובה לפשיית הגשון בעל "שאנת אריה" — אך התפלל כ"ג בלשון ארמית, וגם לדיוקו מיוצ במסכת תענית

מובאה הבקשה על עוברי-דרכים בסוף המאמר ולא היקף אחרי הבקשה על שנה שחונה וגשומה, שהרי לא גוסס התפלה נאמר כאן.

ברם, התלמוד בבלי ובעקבותיו גם הרמב"ם, מוסרים לנו מתפלתו הקצרה של כ"ג רק ארבע בקשות על דבריו שהם הדיניים וחיוניים ביותר לקיום העם בארצו, ודברי הרמב"ם בפירוש המשניות — שחם מוזן דברים כלליים ושמים מהן דברים פרטיים, אבל ארבעתן, לכל בני אדם, ואמנם שלוש מארבע בקשות אלו — פרט להבקשה, לא יעזי עבדי שולטן מדבית יהודה" — מובאות גם בירושלמי, שמוסיף עליהן עוד שתי בקשות, שאם אמנם אינן על צרכים תדניים לעם ישראל, אולם הן על צרכים שהיומון גרמא" מחמת איזה מיקרים ואירועים במצב הביטחוני של העם והארץ, והן שתי הבקשות: "שלא תצא עלינו גלות", ו"שלא יצא עלינו חסרון", שכנראה נכללו בתפלתו של כ"ג בעת שנבדד שילטונם של היוונים או הרומאים שעשו וזמסו וגורו גירות על היהודים וכאוסק ניראו אף סימני גלות חדשה.

כאשר הגיעו ימים יותר רעים להעם השוכן בארצו וסכנת כליון רחפה מעל לראשו לא רק מחמת האויבים מבחוץ אלא גם — ועוד יותר — מריב אחים ומלחמת מעמדות, כי נתפלג העם למפלגות ומעמדות וכל אחד שאף לקחת השליטון בידו, רבתה המחלוקת בישראל והיחלשות מצב של "מהחסיך ומחריבך מן יצא" — התפלל כ"ג בתפלתו הקצרה בקשה נוספת: "שלא יבניו עמך ישראל שררה אלו על אלו".

יתר על כן, כל הבקשות בתפלתו של כ"ג שהוכרזו מקודם, היו על דברים כלליים לעם ישראל כולו, באו חכמינו ואמרו, שבמיקרים ידועים היה כ"ג מוסיף בקשה בתפלתו גם על דבר שהעמיד בסכנה רק חלק מתושבי הארץ, ולדוגמא:

אדמת השרון היתה אדמת חול, ומלבד זה שהתבית שם ניבנו על יסוד בלתי מוצק, גם לא היתה האדמה טובה לעשיית לבנים, כנאמר במשנה סוטה מ"ג א', בהקשר עם "חורי מלחמה" — אף הבונה בית לבנים בשרון לא היה חוזר", ושם מ"ד, א': "תנא מפני שמחדשים אותו פעמים בשבוע, ומירש רש"י במשנה שם: "ואין הקרקע ישה ללבנים ולא היו דבר קיימא, שפעמיים צריך לחדשה בשבע שנים", גם קרו מקרים שבאה רוח חזקה שהרסה את הבתים ורבים מיושביהם נקברו חיים, בהתחשבות עם העובדא שהושבי השרון נמצאים תמיד בסכנה, אוסיף כ"ג בתפלתו הקצרה בקשה: "על אחינו שבשרון שלא יעשו בתיהם קבריהם", וכמוכא בירושלמי סוטה פ"ח, ה"ז: "תני, רבי אלעזר אמר: אף אנשי השרון לא היו חוזרין שהן מתחדשים פעמים בשבוע, אף כהן גדול היה מתפלל עליהן ביום הכיפורים שלא יעשו בתיהן קבריהן".

אבל עוד יתירה מזה, להאבסולוסיה היהודית בעיר קיסרין הוצורה ששכנה על חוף ים התיכון ורבים מתושביה היו יוונים וסורים, היתה חשיבות רבה לביטחון המדינה, מסתבר, שחלק מיהודי העיר השתייכו על מעמד העשירים

בהיכל, וכך היה מתפלל: יהי רצון מלפניך ה'א, שאם תהיה שנה זו שחונה — תהיה גשומה, ולא יסור שבט מבית יהודה, ולא יהיו עמך בית ישראל צריכים לפרנסה, ואל תיכנס לפניך תפלת עובדי דרכים, כי מאחר שהיה צריך לקצור, שוב לא היה רשאי להקדים לפני כל בקשה מיוחדת מיוחדת — כנאמר בירושלמי פתיחה של "יהי רצון" לפני כל בקשה, אלא אמר רק פתיחה אחת — "יהי רצון... לפני הבקשה הראשונה, הוסיף "והיחיבור לפני כל אחת מיתרי הבקשות, כדי שכולן תהינה תפלה אחת וביאור דברי הרמב"ם, "וכך היה מתפלל", הוא כדבריו שכתב בפירושו המשניות ביומא: "ולשון תפלה קצרה כן...". — שרץ לשון תפלה קצרה כתב כאן.

ו. מיישב הנירסא ברמב"ם דפסו ראשון

מענה שוב לא קשה מה שהקשינו לעיל, מדוע שניה הרמב"ם מוסיף הבבלי "אם שחונה — תהא גשומה" ושם בפיו של כ"ג מלים שאין להם זכר בדברי רבותינו: "שאם תהיה שנה זו שחונה — תהיה גשומה" ואם בגמרא נאמרה התפלה "לא יעזי עביד שולטן מרבית יהודה" באומית, איך זה שינה הרמב"ם וכתבה כ"ג חזקה" בלשון הקודש "ולא יסור שבט מבית יהודה"? — שהרי לא את גושם התפלה בא להשיענו כהלכה זו, אלא את לשונה של תפלה קצרה בא ללמדנו, ולא דיין לכתוב הדברים בלשון הגמרא.

ז. תשובה להשנותיו של הר"ג רח"י שעוועל

כתבתי מקודם ששאלת הגמרא: "מאי מצלי" בתפלתו של כ"ג, אינה על גושם התפלה אלא רק על חוכן התפלה, ותמכתי יסוד דברי על שאלת הגמרא "מאי מצלי" בתפלתו של הקב"ה, על דברי אלה הקשה הר"ג רח"י שעוועל שליט"א, ביהודים חזרת מ"ב עמוד 22, ממה שכתב רבינו חננאל בפירושו למסכת ברכות בענין תפלתו של הקב"ה, שבשעה שווקי"ה למד למשה רבינו סדר תפלה, אותה שעה שמע תפלה אחרת ק"ל מלפני הכבוד אומר: יהי רצון מלפני שיכבשו דומי את כעסי... ואכנס להם לפנים משורת הדין". גם בענין תפלתו של רבי ישמעאל כ"ג כותב שם רבינו חננאל שהתפלל אותה תפלה שתייתה ביום קבלה הלכה לימשת מסיני ששמע אותה כאשר אמרו, ופחו ואמרו: יהי רצון מלפניך שיכבשו דומי זכר", "ע"כ לשון רבינו חננאל, הרי מובא שתשובתו של

המקשים וברוב גאוותם ותאוותם לשילטון, התלקחה אש קינאה ושינאה ביניהם ואיש קם ברעהו, ראו רבנו דקיסרין שריב האחים מעמיד בסכנה את השנוב היתודי בעיר, ושמו אל התפלה פניהם, לפי הצעום הנסיף כ"ג בתפלתו בקשה מיוחדת, על אחינו שבקיסרין שלא יגביהו שררה אלו על אלו, כותסת להבקשה "שנה לא יגביהו עמך ישראל שררה אלו על אלו", שכבר כלל כ"ג בתפלתו.

ואכן, התפלה "על אחינו שבקיסרין" היא ראייה חותכת על הוספת בקשה לצורך השעה בתפלתו של כ"ג, ידוע שאת קיסרין גבה הודווס המלך, החחיל בבניינה בשנת חמש-עשרה לאלכוזט שהיא ג' אלפים תשל"ח, ובנייתה נמשכה עד ג' אלפים תש"ן, כלומר — שמונים שנה לפני חירוב בית-שני. ברור לנו מזה, שהבקשה "על אחינו שבקיסרין", נכללה בתפלתו של כ"ג לכל המוקדם כשמונים שנה קודם החורבן ועד אז היתה בקשה זו חסרה בתפלתו, והאם היקשה מאוחרת זו בתפלתו של כ"ג ביה"כ אינה עדות נאכמה שתפלה זו לא הייתה מנוסחת וקבוע לכל השנים? ברור ומתקבל על הדעת שניסוחה של התפלה היה מותנה במאורעות הימים, וטוסף להבקשות השקטעות שכללה היה מנסח אותה בבקשות חדשות בהתחשבות עם מצב החיים והמאורעות של אותה שנה, וגם את הבקשות הקבועות היה כ"ג מנסח בהתאם לצרכי השנה והדא, כמו: "אם תהיה שחונה — תהיה גשומה"; "אם תהיה גשומה — תהיה שחונה"; ולפעמים גם "שחונה השנה — שחונה, גשומה וטלולה".

מענה ניתן להניח, שגם חכמינו ז"ל במאמריותם בעניין תפלתו הקצרה של כ"ג ביה"כ, לא התכוונו למסור לנו את גושם תפלתו של כ"ג, אלא רק את טיבן וחוכנו של הבקשות שנכללו בתפלתו, ואם שכירושלמי ובמדרשים נאמר כפתיחת המאמר: "וכן היתה תפלתו של כ"ג, או "כיצד היתה תפלתו של כ"ג", וכ"ד חזקה" להרמב"ם: "וכן היה מתפלל", אף על פי כן ברור הדבר כי לשונות הפתיחה במאמרם הנ"ל בשני התלמודים ובמדרשים, באו לדבר רק את חוכן הבקשות שנתפלה ולא את גושם התפלה עצמה, חרי הדברים אמורים לא בתפלה שבידנו ויחון בה חלוקידיעות בניסוחה איך לנו להתפלל, אלא רק בתפלה שתתפלל כ"ג לפני מאות בשנים בזמן שביט המקדש היה קיים שזוה מעין עדות על עובדה שקייתה, וכי ניתן לומר ששלת המקורות העיקריים שגדול הנבדל ביניהם לא רק במספר הבקשות שבתפלה אלא גם במספר התיבות שבה — לכל היותר שלושים ושלוש תיבות לפי הבבלי והירמב"ם, ויותר ממאה תיבות לפי הירושלמי — המתקבל על הדעת הברל ענפי כזה בתפלה קצרה?

ודאי שהדברים אמורים רק לחוכן הבקשות בתפלה, וגם הרמב"ם לא את גושם התפלה בא ללמדנו, אלא רק — כיצד היא דרכה של תפלה קצרה, הוא מדייק בדבריו וכותב כ"ג חזקה" בעקבות הבבלי: "ומתפלל שם בהיכל אחרי שיצא תפלה קצרה, שלא להביעית את חכם, שמת יאמרו מת

יתר על כן, את המאמר "מניין שהקב"ה מתפלל גי'תן למורש על פי "סוד" וקבלה הדבר בידני", רק אם נפרש את המאמר בשמות ל"ד, ו' ויעבור ה' על פניו וקרא ה' ה' אל רחום חנון... שהקב"ה היה הקורא וכששטות הגמרא ר"ה ל"ה, מלמד שתעסק הקב"ה כשליח צבור וקרא לו למשה סדר תפלה, וכדברי רביה"א גאון, וז"ל אותה שעה אמרו — מניין שהקב"ה מתפלל, וכן בביבנו הנגאל.

ברם, דבר זה — מי היה הקורא עליו מעיד הכתוב ויקרא ה' ה'... שגוי במחלוקת. בניגוד לשיטת רביה"א גאון דעיניה שהקב"ה היה הקורא נאמר בתרגום ירושלמי בפירוש המקרא: "ועברת יקר שכינתה דז' קלמ' וצלי תתח ואמר: ה' אלהא רחמנא ותנא: מיסתבר שגם יונתן בן עוזיאל פירש כן, כי את המסוק הקודם, ויקרא בשם ה' ה', וקרא משה בשום מימרא דה' ה', ולדעת המפורחי' גם אנקלוס מפרש ששמה היה הקורא, וכפירקי דרבי אליעזר' סוף פרק מ"ז, נאמר: "התחיל משה צועק בקול גדול ואמר ה' ה' אל רחום חנון... וראה שם בביבאור הרד"ל, וכן בהתחב הקבלה" שמות ל"ד, ו'.

לפי שיטת זו — ששמה היה הקורא אין בכלל שום מקור ויסוד לפרש את המאמר "מניין שהקב"ה מתפלל" על-פי "סוד" וקבלה הדבר בידני", ויותר מתקבל על הדעת לפרשו בדרך המשט. מעתה, הדין נותן שאין בהקלט מקום להפריכו מתמת פירושו של הגאונים ולמר שטעות הדבר בידי מפני שנתתי עדיפות לשיטת "פירקי דרבי אליעזר" התרגומים על שיטת הגאונים, ומשכתי בעקבות הרשב"א ודב"ם מגדולי האחרונים "שאין לנו עסק בנסתרות" ופרשתי את המאמר בדרך המשט הניגלה לנו ולבנינו, וכי שאלת הגמרא "מאי מצלי" אינה על גוסת תפלתו של הקב"ה, אלא רק על תוכנה ומהותה. ואכן שפיר הבאתי ראיה מכאן שגם שאלת הגמרא "מאי מצלי" בתפלתו של כ"ג אינה על גוסת התפלה אלא על מהותו ותוכנו של הבקשות שכלל כ"ג בתפלתו, והשערתי — שתפלתו הקצרה של כ"ג ביה"כ לא היה לה גוסת קבוע, במקומה צמדה.

ה. תשובה להשגותיו של הרב ר"י דובראבובסקי

גם הרב ר' יהושע זובראבובסקי נ"י, קרא תגר על השעתי — שתפלתו של כ"ג לא היתה בנוסח קבוע לכל השנים "מהדודים" חוברת מ"ב עמוד 222, וחוברת מ"ד עמודים 272-3, הקיסני "בזמוריו של עכנאי" בקושיות ובפירוכות שהן כבחינת "גשיאים ורוח — וגשום איך", ואיך כאן את היוזג המודה שבפירכותיו, והיא:

היתה תפלתו של כה"ג... כוננתו בזה לתוכן התפלה ולא לשונה... ובפרט שגם בסדר העבודה דמוס' ותכ"ס כן הוא? רצונו לאמר, איך זה כתבתי

רב על שאלת הגמרא "מאי מצלי", הוא לשון קבוע שהיה בידם קבלה הלכה למשה מסיני.

כמו כן כתב שם הרב שעוועל בהקשר לתפלתו של הקב"ה: "ליצי' בחידושי הרשב"א לאגדות — תנפס ב"עין יעקב" — שראה מדבריו שגם בזה כוננת חז"ל לעינינו מסוימים, אלא שכוננת דבריהם נשגבים ממנו וחז"ל ברוח קדשם השיגו לפי מעלת קדושתם".

יפה העיר הרב שעוועל, ויפה אשיב לו בעוה"ת להעמיד את דברי על נכונותם.

סדתי במרומים, שלא נעלמו ממני דברי הרשב"א אלה, וכן כל מה שכתב בנידון רבינו הנגאל, שאוקלום בדברי רב האי גאון. אלא מה? "סוד" לחוד ופשוט לחוד, ואזיבה, מדברי הרשב"א שהרב שעוועל בא להפריכו, מהם הסתייעתי לפרש את המאמר בדרך המשט. אחר שהרשב"א מביא את דברי הגאון לפרש את המאמר בדרך הסוד, הוא כותב: "ודרך המאן ז"ל ישר, אם היה לשון ההגדה מסכים עמו, וכדי ליישב את ההגדה יש לי לפרש...". והוא מפרש שם את המאמר "מניין שהקב"ה מתפלל" לא על פי "סוד" וקבלה בידיו ממשה רבנו, אלא רק בדרך המחקר וההגיון בהתאם ללשון הגמרא.

דומני, שאין להאריך כדי להוכיח שצדק הרשב"א במשפטו, שלשון המאמר "מניין שהקב"ה מתפלל" אינו עולה יפה אם נפרשו בדרך "הסוד", כי אם נפרש שדבר זה שהקב"ה מתפלל וכן נוסח תפלתו, קבלה הם בידיו ממשה רבינו, אם כן מה טעם מביא רבי יוחנן דבר זה בלשון שאלת: "מניין שהקב"ה מתפלל"? ומדוע שואל הגמרא: "מאי מצלי"? — וכי יש מקום לשאלות אלו בדברים שהם קבלה בידיו ממשה רבנו ששמע מפי חבורות? וראה כחידושי "פני יהושע" על מסכת ברכות ר. א', שחקשת לעין מה על אלה שמפרשים בדרך "סוד" וקבלה הדבר בידים, את המאמר: "מניין שהקב"ה מניח תפילין, והוא מפרשו בדרך המשט וההגיון, כי אין לנו עסק בנסתרות". ואמנם גם את המאמר "מניין שהקב"ה מתפלל" הוא מפרש לפי המשט וביאור המקראות, וכי תפלתו של רבי ישמעאל כ"ג לא היתה קבלה בידו אלא כיוון בה ברוח הקודש".

גם הגאון בעל "גודע ביהודה" בספרו "צלי" למסכת ברכות, מפרשו את המאמר "מניין שהקב"ה מתפלל" הוא מתעלם לגמרי מפירושו של רביה"א גאון וכי קבלה הדבר בידים וכתב: "עין בדברי הרשב"א בעידי-יעקב דבריו מתוקים מדבשו, ואני מוסיף מעט על דבריו, ותוא מפרש את המאמר בדרך המשט לקרבו אל השכל, וראה "באר הגולה" להגאון מהר"ל מפראג, באר רביעי דפי' כ"ב, כ"ד, (דפוס ווארשה תקצ"א) ובהגבור הבית" על אגדות בבלי, להגאון רבי שמעון וואלף דיין פנינשטוב (האמבורג, תס"ו) דף כ"ב.

שהנאמר בגמרא וברמב"ם בנידון תפלתו של כ"ג אין בזה משום נוסח התפלה אלא רק תוכן התפלה. אף על פי שמקורם נאמר: "וכן היתה תפלתו" או "וכן היתה תפלתו" וכדומה. וזאת בסדר העבודה — "אתה כוננת" — במוסף של ירח"פ או אומרים: "וכן היתה תפלתו של כהן גדול: יהי רצון... שהתא שנה זו... אם שחונה — תהא גשומה...". הרי עינינו רואות שהבקשות הבאות אחרי "וכן היתה תפלתו" הן נוסח תפלה ממש.

קראתי "פריכתו" זו של הרב דובראווסקי, ומחמת הצורך עיין גדולי שלו, קיימתי בו "השב תשוב לך" ואני גותן בזה תוכן תשובתי בקצרה: מי גילה רז זה להרב דובראווסקי, שהתפלה "יהי רצון" שאנו אומרים בסדר העבודה של "אתה כוננת", היא אמנם אותה התפלה בלשון ובנוסח שתתפלל כ"ג בירח"פ? לא זו בלבד ש"ערבא ערבא צריך", אלא לעניות דעתי ברור ופשוט שאין ב"יהי רצון" זה נוסח תפלתו של כ"ג. לא רק תוספת מילים וגיבויים בכל בקשה שוללת את הנתנו של הרב דובראווסקי, אלא גם תוספת שתי הבקשות: "שנה שלא תפיל אשה את פרי בטנה ושיתנו עצי השדה את תנובתם", שאין להן זכר בתפלתו של כ"ג באף אחד מהמקורות בשני התלמודים ובמדרשים. אחר כל התנגים יש להניח בוודאות, ש"יהי רצון" זה אינו אלא "חיבור" של פייטן מאוחר בעקבות תפלתו של כ"ג. ויתכן שבגיבויים ההם הפילו הרבה נשים את פרי בטנם ועצי השדה לא נגעו יבולם, ולכן חוסיף הפייטן שתי בקשות אלו בחיבורו "תפלתו של כ"ג", כצורך השעה.

כפי זה כתב הט"ו בשו"ע א"ח תרכ"א סי' ט"ז לענין "יהי רצון" בסדר העבודה "אמרו כח" שבנוסח אשכנז: "שמעתי שיש בנוסח תפלת כ"ג: שנה שתעלנו בשמחה לארצנו", דזה לא אמר כ"ג שזרי ישב בארץ ישראל. אלא שאנו מבניסים זה למה ששייך לנ"י.

אך אולי ישאל הקורא איך זה יתכן שאיזה פייטן יעין לשים בפיו של כ"ג דברים שלא אמרו? והשורה היא — יתכן ויתכן! וכבר כתבו תוספות ביומא ח' א', ד"ה "דכולי" — שמתברי המיטנים לא היו מקפידים לכתב דבריהם בתחום להלכה ועל אחת כמה וכמה דברים שאינם בניגוד להלכה וכדברי הט"ו שהבאתי לעיל.

סבורני, שקיימתי "משיב כהלכה" ושולם על ישראל. ביום הרב דובראווסקי לא השיב את חרבו אל גינת חוסיף להפריכו ב"יהי רצון" נטלא. והוא: הרי את "סדר העבודה" בנוסח "אתה כוננת" יסד יוסי בן יוסי כהן גדול! ולכן דוחק גדול להניח שמישהו זלזלו, וכפרס פייטן מאוחר, ירחיב להכניס בדבריו תוספת קטנים ושינויים... וגם ה"ח"ק (— כלומר — אני הכותב) יסכים כשכפן גדול מוסר דבר — בבחינת "בדידך תהי עובדא", שוב אין מקום לפקפק בדייקנותו המלאה. — ובכן, א"ך זה אני עומד על דעתי, ש"יהי רצון" זה אינו כודאי נוסח תפלתו של כ"ג. אלא חיבורו של פייטן מאוחר?

קראתי הדברים ולא האמנתי למראת עיני. פרא דעלמא כולא, מפני אני את הרב דובראווסקי הוא ברי-אוריין ולמין, והשומע מה גדול יצר דעיצוח לעורר עיני חכמים? מסתבר, הרב דובראווסקי ראה ב"בית-יוסי", סדר א"ח תרכ"א, שכתב: "וכן נהג העולם לקרות סדר עבודה כהן גדול ביו"ט, ויש פייטנים שסדרו אותה בענין פייט. ויש כמה מיני סדרים חסדר המושג לקרות בני-ספרד הוא סדר אהה כוננת שיסד יוסי בן יוסי כ"ג, ותיקף כשראה את האמצאות" נפל עליה ללכדני ברשת שפטן לדגלי;

הרי כתוב במפורש שאות סדר העבודה "אתה כוננת" יסד "יוסי בן יוסי כהן גדול" וכודאי יסד את הפיוט באופן שנגב בעצמו כששימש בתפקיד כהן גדול וזאת "יהי רצון" מטר בניסוח ובלשונו ממש כמו שאמר אותו בעצמו בהיכל כשיצא מקודש-הקודשים, שכן בדידה זזת עובדא, ואם כן איך כתבתי שאת "יהי רצון" חיבר פייטן מאוחר, בו בזמן שה"בית יוסי" כותב שפייטו היה יוסי-בן יוסי כהן גדול?

אכן, "קושיא עצומה", אך חבל מאד ולבי-לבי על הרב דובראווסקי הנכבד, שלא טרח לתרצה בעצמו. ודאי לי, שלילא יצר תנייחו שלו להפסיק בטעות ולהזדיק דעתו, לא היה ממחר להוציא משפט, אלא גותן דעתו מקודם לחקור ולדרוש — מי הוא יוסי בן יוסי כהן גדול שייסד את הפיוט "אתה כוננת", באיזה תקופה הי ומתי שימש ב"כהונה גדולה", ולוא נהג כן, היה מיד עומד על טעותו ועל האמת, ומעשיר את היידע שלו — שיוסי בן יוסי כהן גדול לא היה בזמן הבית, אלא חמש מאות שנה אחרי חורבן בית המקדש, ממילא לא שימש מעולם בכהונה גדולה. וה"ה רצון" שבפיוט "אתה כוננת" לא "בדידה הוה עובדא", חבל — חזקא ואטלולא. ואמנם כשכתבתי ש"יהי רצון" שב"אתה כוננת" חיבר פייטן מאוחר בעקבות תפלתו של כהן גדול, התכוונתי ליוסי בן יוסי כ"ג שהיה פייטן מפורסם בימיו וחיבר הרבה פיוטים, ומלבד סדר העבודה "אתה כוננת", חיבר למי עדותו של רבינו סעדיה גאון, סדר עבודה בנוסח שני, בשם "אח"ר גבורות אלוה גאודר". הוא היה כהן, ומשום-מה חוסיף אחרי חתימת שמו את התואר "כהן גדול", ניתן לשער, שהיה נצר ממשפחת כהן גדול והתבונן לציין את ייחוס משפחתו.

סיכום: אחרי כל הקשיחות והפירכות של המשיגים עלי, השערתי במקומה עומדת, תפלתו של כהן גדול בירח"פ, לא היתה מנוסחת לכל השנים, אלא כ"ג היה מנסח אותה בכל שנה ושנה כפי צורך השעה, וכל האמורים בנידון בשני התלמודים והמדרשים, אין בהם מושג נוסח התפלה, אלא רק תוכן הבקשות שהיה כולל בתפלתו, והוא הדין שה"יהי רצון" בסדר העבודה, אינו נוסח המדויק שהתפלל כ"ג, ואינו אלא "חיבור" שייסד מפייטן יוסי בן יוסי כ"ג, בעקבות תפלתו של כהן גדול.

(*) ראה תולדות ישראל לר"י יעב"ץ, הלך השעי עמוד 170 ושם התעורר 5-2.